

Ahزاب Suresi 40. Ayet Bağlamında Nübüvvet, Velayet ve Hatemiyet Meselesi

Osman KAYA*

Özet: Nübüvvet ve Risâlet meselesi İslam'ın en önemli inanç esaslarından birini oluşturur. Hz. Adem ile başlayıp Hz. Muhammed ile sona ermiştir. Peygamberlik müessesesi insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanları yaratan Yüce Allah onları başıboş bırakmamış, kendilerine yol gösteren Peygamberler göndermiştir. Peygamberler, müteâl/aşkın bir varlık olan Allah ile insan arasındaki iletişimin sağlanmasının yanında, kitlelere sosyal ve psikolojik açıdan yol gösterme, tarihe yön verme ve toplumu bütün kurum ve kuruluşlarıyla yeniden yapılandırmada kendilerine biçilen, oldukça zor başarılabilen bir rol üstlenmişlerdir. Öte yandan Hz. Muhammed'in vefatından sonra onun mirasını kimlerin temsil edeceği konusu gündeme geldiği gibi, sona eren misyonunun da, nübüvvet mi risâlet mi olduğu konusu tartışılmıştır. Buna bağlı olarak vahyin kesilip kesilmediği, Kur'an vahyinin dışında ilhamın Peygamberlerin dışındaki insanlara da gelip gelmediği meselesi üzerinde yanlış algılamalar ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde nübüvvet velayet konusu, nübüvvetle birlikte tartışılmış, peygamberliğin risâleti ile velayeti kıyaslama konusu yapılmış, velayet ile nübüvvetin efdaliyeti gündeme getirilmiştir. Bu çalışmamızda nübüvvet- velayet ve hatemiyet konusundaki yanlış algılamaları ele alacağız.

Abstract: (Messenger, Prophe, Sanctity And Finis İssues In Terms Of Ahzab 40th Verse) Missions as a Prophet and a Messenger have always been among the major elements of Islamic belief. The process starts with Adam and ends in Muhammed. The prophecy institutions dates back to the very beginning of human history. The God, who created the human being, did not let them unattended; but, sent them messengers leading them to the right course They played a vital role not only as messengers between the God, the supreme, and the human being but by leading the societies to the right course. shaping the history, and reshaping the societies within all of their institutions. Soon after the decease of Muhammed, representation of his inheritance arose as an issue of discussion alongside whether his mission was in the form of prophecy or Messenger. This also triggered the misconceptions on whether the revelation ended, whether people out of prophets received inspritaion (ilham) In the same way, prophecy missios was discussed together with santity (velayet), santity and apostleship were compared, and santity and prophecy were claimed to be superior. Present study examined misconceptions about prophecy, sanctity and finis.

Key Words: Miracle, Magic, Ontological, Teleological, Prophecy, Kalam

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniv. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, e-mail: okaya@adiyaman.edu.tr

Giriş

Nübüvvet konusu İslam'ın en önemli iman esaslarından birini oluşturur. Çünkü insanlığın ilk peygamberinden bu yana gelmiş geçmiş bütün peygamberleri ve tebliğ ettikleri esasları, aralarında herhangi bir ayırım yapmaksızın tasdik etmek İslam dininin iman esaslarından biridir.¹

Bir başka ifade ile Nübüvvet, İslam inanç sisteminin inanılması zaruri olan, işgal ettiği konum ve yerine getirdiği görev itibarıyla ihmali asla mümkün olmayan inanç konularından biridir. Peygamberler, her bakımdan *müteâl* (*aşkın*) bir varlık olan Allah ile insan arasındaki iletişimin sağlanması yanında, sosyal ve psikolojik açıdan kitlelere yol gösterme, tarihe yön verme ve toplumu bütün kurum ve kuruluşları ile yeniden yapılandırmada kendilerine biçilen, oldukça zor başarılabilen bir rol üstlenmişlerdir.

Kendilerine yüklenen bu zor görevi yerine getirirken, direktiflerine uydukları ve müracaat ettikleri bilgi kaynağı *Kutsal ve Aşkın* bir varlığın iradesini yansıtan vahiy olmuştur. İlahi denetim ve kontrolün altındaki nübüvvet misyonunun ilk halkası Hz. Adem, son halkasını ise temsil eden Hz. Muhammed (sav) ile bu kapı açılmamak üzere kapatılmıştır.

Peygamberliğin nihailiği fikri, hayatta en sonunda heyecanların bertaraf edileceği ve yalnız aklın egemen olacağı anlamına gelmez. Bu düşüncenin akıl bakımından değeri şudur: İnsanlık tarihinde doğüstü bir kaynak iddia eden kişisel egemenliklerin son bulduğu inancını geliştirerek, tasavvufi duyulara karşı bağımsız, eleştireci bir tavır meydana getirmeye yöneliktir. Böyle bir inanç psikolojik bir güç teşkil eder ve bu tarzda bir egemenliğin gelişmesine engel olur. Bu itibarla tasavvufi hayat bir Müslüman için gayet doğal olmalı ve insanın diğer yaşantıları gibi eleştireci bir gözle incelenmelidir²

İnsanlık tarihi gözden geçirildiğinde Allah'ın varlığı ve birliğinden daha çok peygamberliğin varlığı ve peygamberlik kurumu konusunda şüpheye düşüldüğü görülmektedir. Oysa peygamberler, topluma yeni bir mesaj, yeni bir görüş, apayrı bir hareket ve ilave bir enerji aşılamışlar; böylece onlar, insanların hayat tarzlarını, inancını, dünya görüşünü, kültürünü ve gidişini değiştirmişlerdir. Onlar, insanların dünya ve âhiret saadetini temin etmeleri hususunda serdettikleri derin görüş ve anlatışlarıyla, söz ve davranışlarıyla diğer insanlara

¹ Bkz. Bakara 2/136, 285; Al-i İmran, 3/84; Nisa,4/152

² Muhammed İkbal, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, (çev. Dr. N. Ahmet Asrar), Bir Yayıncılık, İstanbul 1984, s,174.

örnek teşkil etmişler, yeryüzünde adil ve ahlâklı bir toplum düzeni kurmuşlardır.³

Bununla beraber insanlık tarihinde, insanlığın kaderini değiştiren hükümdarlar, fatihler, reformcular, düşünürler vs. tarihin her döneminde var olmuşlardır. Bunların her biri, kendilerine has alanlarda bir değer sahibi olmuşlardır. Bütün bu vasıfların bir arada, tek bir insanda toplanması pek nadirdir. Ancak Hz. Muhammed (sav)'de bütün bu özellikler toplanmıştır. Onun hayatı, bireysel ve toplumsal ahlâkın, asil ve mutedil duyguların hâkim olduğu bir hayattır. O, insanlar için örnek bir şahsiyettir.⁴

Hz. Muhammed diğer peygamberler gibi bir peygamberdir. Onun hakkında objektif ve sahih kaynak Kur'an-i Kerim'dir. Kur'an'da Hz. Muhammed'in hayatı, eşleri ile olan ilişkileri bile en ince detaylarına kadar anlatılmaktadır.⁵ O'nun en büyük ızdıraplarına da sevinçlerine de Kur'an'da rastlanır. Kur'an, hiç bir zaman ona şahsi düşüncelerini söyletmez.⁶ O, görevinin şuurunda olarak Kur'an'ı tam ve eksiksiz bir şekilde yaşamış ve insanların da onu yaşamalarına çalışmıştır.

Kur'an'a göre Hz. Âdem ile başlayan peygamberlik⁷ kurumu, acaba neden Hz. Muhammed ile sona erdi? Bu soruya cevap verebilmek, ancak Hz. Muhammed'in şahsiyeti hakkında tam bir incelemenin yapılması ve Kur'an'daki nübüvvet anlayışının ne olduğunun açıklanmasına bağlıdır. Bunu yaparken onun insanlığa kazandırdığı bütün başarıları sayıp dökmek değil, peygamberliğin ne olduğunu göz önünde tutmak icap eder.

A)Nebi ve Resul Kavramı

İslam düşünce tarihi boyunca *nebî*, *resul*, *beşîr-mübeşşir*, *nezîr-münzir*, *hadi* ve *abd* gibi Kur'an'da peygamberi ifade eden terimler etrafında farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Ancak daha çok peygamberler için kullanılan bu kavramlardan özellikle "*nebî*" ve "*resul*" kavramları önem arz eder.

³ Bkz. Kasas, 28/77. Ayrıca bkz. Al-i İmran, 3/185; En'am 6/32; Ra'd, 13/26; Ankebut 29/64; Hadid,57/25.

⁴ Bkz. Ahzab, 33/21

⁵ Ahzab,33/37-50;Tahrim,66,1-5

⁶ Draz, Abdullah, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru* (çev. Salih Akdemir), Ankara 1983, s. 129.

⁷ Al-i İmran,3/33; ayrıca bakınız, et-Taberi, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'l-Umem ve'l-Müluk*, Kahire, 2012/1433, III,1746; Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b.Ahmed el-Ensari el-Kurtubi *el-Cami'ul Ahkam'l Kur'an*, Kahire,2012,IV,49.

Nübüvvet ve nebî kelimeleri aynı manaları ifade eden değişik kalıplardır. Nebî kelimesi sıfat, nübüvvet kelimesi ise mastardır. Dolayısıyla birinin sözlük anlamı diğerini de kapsamaktadır. Nebî kelimesinin türetildiği kökle ilgili dilbilimciler tarafından iki görüş ileri sürülmüştür. Birincisi nebî, asıl hemzeli olup "haber verme" anlamındaki "n-b-e" kökünden türetilmiştir. Diğeri ise hemzesiz olarak "yükseklik, yüksek olan yer, yüce, şerefli" anlamları taşıyan "nebbe" veya "nebbe" kökünden türemiştir.⁸ Nebî kelimesi yaygın olarak hemzesiz, yani kelimenin sonundaki "hemze", "ya" harfine dönüştürülerek "en-nebî" şeklinde kullanılır⁹

Risalet ve resul kelimeleri ise aynı kökten gelmektedir. Resul kelimesi, ismi mef'ul anlamında "kendisine belli bir görev verilerek bir yere gönderilen elçi", if'al kalıbından gelen "risalet", "göndermek" manasına, "irsal"den isimdir. Risalet, "görev" anlamındadır. Bu durumda er-resul, "kendisini gönderenin devamlı haberini bekleyen ve alan kimse" demektir.¹⁰ Resul kelimesi Kur'an'da lügat manasıyla elçi anlamında kullanılmış ve bununla bazen "melek" kastedilmiştir.¹¹

İslam düşüncesinde yer alan nebî ve resul kavramları arasında fark bulunup bulunmadığı hususu hakkında pek çok şey söylenmiştir. Kur'an'da bazı ayetlerin¹² nebî ve resul arasında fark olduğuna işaret ettiğini söyleyenlere göre nebîlik peygamberliğin ilk merhalesi olup onun üstü elçilik (resul) mertebesidir.¹³ Nitekim nebîlik, peygamberliğin haber verme niteliği, resullük de elçilik yapma işidir. Ancak Kur'an'a yöneldiğimizde, bu kavramlar arasında terim bakımından bir farklılığın olmadığı görülür.¹⁴ Çünkü Kur'an'da nebî ve resul kavramlarının her ikisi birden kullanılmıştır. Nitekim Kâdî Abdülcebbar'a(V.415/1025) göre, terim olarak "nebî" ve "resul" arasında bir fark yoktur.

⁸ İbn Manzur Cemaluddin Muhammed ibn Mukrim, Lisanu'l Arab, Beyrut, 2008, XIV, 169; Ayrıca Nebî ve Resul kelimelerinin etimolojik yapılarıyla ilgili olarak yapılan tartışmalar için bkz. Gölcük, Şerafeddin-Toprak, Süleyman, *Kelam*, Konya 2001, s. 307-310; Aslan, Abdülgaffar, *Kur'an'da Vahiy*, Ankara 2000, s. 115-121; Yavuz, Salih Sabri, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, İstanbul, ty, s. 12-20; Sinanoğlu, Mustafa, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim 'de Nübüvvet* (basılmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, s. 224-228.

⁹ İbn Manzur, Lisanu'l Arab, XIV, 169.

¹⁰ Bkz. Aslan, a.g.e., s. 116; Yavuz, a.g.e., s. 16.

¹¹ Bkz. Hud, 11/69; Ankebut, 29/3 1,33; Mürselat, 77/11; Tekvir, 81/19.

¹² Bkz. A'raf, 7/157; Hacc 22/52.

¹³ Atay, Hüseyin, *İslam'ın İnanç Esasları*, Ankara 1992, s. 189.

¹⁴ Bkz. Bakara, 2/253; Nisa, 4/152; Meryem, 19/51,54

Dolayısıyla her resul nebî'dir, her nebî de resul'dür. Ayrıca o, bu iki kelimenin aynı ayette, "Senden önce hiç bir resul ve nebî göndermemiştik"¹⁵ şeklinde kullanılmış olmasının, onların birbirinden farklı oldukları anlamına gelmediğini belirtir.¹⁶

Taftazani (ö.793/1390) de, nebî ve resul kelimelerini, "Allah'tan aldıkları bilgileri eksiksiz olarak insanlara haber vermeleri ve tebliğ etmeleridir" şeklinde manalandırmaktadır. Zira tebliğe memur olmayan nebî'nin varlığı anlamsızdır.

M.Hamidullah'ın, "biz, adeten kendisine kitap verilmemiş olana nebî, kendisine kitap verilmiş olana da resul diyoruz"¹⁷ tarzındaki yaklaşımı da bu kavramların arasında terim anlamları bakımından bir farkın olmadığına dikkatleri çekmektedir.

Terim olarak bu iki kavramın aynı anlamı ifade ettiğinin bir delili de mucizedir. Kur'an'da resul'e mucize verildiği gibi nebî'ye de mucize verildiğinden haber verilmektedir. Bu da, nebî ve resul kelimelerinin arasında sözlük anlamlarından başka bir farkın olmadığını göstermektedir.¹⁸ Çünkü eğer nebî, resul olmasaydı, Allah'ın nebîlere mucize vermesi caiz olmamalıydı. Bu manada Hz. Peygamber, hem nebî'dir hem resul'dür. Onun peygamberlik kurumunun ve peygamberlerin sonuncusu oluşu kesin deklesin bir şekilde ifade edilmiştir¹⁹

B) Veli ve Velayet Kavramları

Velî, Arapça(و ل و) kök fiilinden isim, velayet ise bundan masdar olup sözlükte, sıddık, yardımcı, dost, sevgili anlamına gelmektedir.²⁰ Mutasavvıflarca kavramın izahı yapılırken, kelimenin vezni dikkate alınarak yapılmaktadır. Velînin *alim* ve *kadir* vezninde mübalağalı ism-i fail olduğu kabul edilirse, "*Allah'a* karşı kulluğunda *herhangi bir eksiklik bulunmayan ve isyana bulaşmadan bunu devam ettiren kimse*" anlamına gelir. *Fa'il* vezninden *mef'ul* anlamında oluşu dikkate alınırsa, *maktul* manasına gelen *katil* ve *mecruh* manasına gelen *cerih* gibi, "*himaye ve muhafazasını Allah'ın deruhte ettiği ve özel korunum altında olan*

¹⁵ Hacc, 22/52.

¹⁶ Kadi Abdülcebbar, *Şerhu Usuli'l-Hamse*, Kahire 1965, s. 567-568.

¹⁷ Hamidullah, Muhammed, *İslam Tarihine Giriş* (çev. Ruhi Özcan), İstanbul, I, 994, s, 28.

¹⁸ Nuh(as)mucizesi için bkz.Ankebut,29/15; Salih (as) mucizesi için bkz.A'raf,7/73; İsrâ,17/59; Musa (as) mucizesi için bkz.İsrâ,17/101; İsa (as) mucizesi için bkz.Taha,20/22;Neml,27/12;Meryem,19/17-21;Al-i İmran,3/49;Maide,5/114.

¹⁹ Ahzab,33/40

²⁰ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, Beyrut, Ts, XV/407; Firuzabadi, Mecdudun Muhammed Yakub, Thk.Abdu'l Halik Seyyid Abdu'l Halik, *el-Kamusu'l-Muhit*, Mektebetu'l İman, 2009/1430,1142.

kişi" anlamına gelir ve çoğulu "*evliya*" şeklinde gelmektedir²¹. Şüphesiz bu iki anlam da velînin ayrılmaz sıfatlarından olup, velînin Allah'ın emir ve yasaklarına en ince teferruatına kadar uymasının bir zaruret oluşunu ifade etmektedirler. Bu durumda Allah'ın onu himaye ve gözetimi altında bulunduracağı da açıktır.²²

"Velî" kavramı hem bir Kur'an terimi hem de Allah'ın isimlerinden bir isimdir.²³ Kur'an-ı Kerimde hem "mü'minlerin Allah'ın *dostu*"²⁴, hem de "Allah'ın mü'minlerin dostu"²⁵ olduğu ifade edilirken, bazı ayetlerde ise inananlarla inanmayanlar arasında tesis edilecek bir dostluk men edilmiş²⁶ ve mü'minlerin bir birinin dostu (velîsi) olduğu²⁷ özellikle vurgulanmıştır.²⁸ Kelam âlimlerinin velî tarifleri de yukarıdaki anlamlara yakın olarak "*Allah*'ı sıfatlarıyla birlikte bilip tanıyan, mümkün olduğunca ibadetlere devam edip yasaklardan sakınan, şehvet ve lezzetlere dalmayan kişi" şeklinde olmuştur.²⁹

Velînin çoğulu olan "*evliya*"nın Kur'an'da kullanıldığı birçok anlamı yanında, özellikle Yunus Suresindeki manası konumuzu yakından ilgilendirmektedir. Bu surede, velîlerin korkuları olmayacağı ve mahzun da olmayacakları ifade edilmektedir.³⁰ Ayette geçen "*evliyaullah*" tabirinden mü'minlerin kastedildiğini,³¹ onların karşılaşacakları azaptan korku duymayacakları ve geride bıraktıklarına da mahzun olmayacakları düşünmek mümkündür. Çünkü velî ismi-

²¹ Cürcanî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rifat*, (Thk Abdurrahman Ümeyra), Beyrut 1987,s,310; el-Kuşeyri, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevazin en-Neysaburi, *er-Risale*, (Thk Ali Abdülhamid Baltacı). Beyrut 1993, s, 259; Alusi, *Ruhu'l-Meani*, Beyrut, 1985, XI,148; Ahmed Subhi Fırat, a.g.e, XIII,287; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991,s,517.

²² el-Kuşeyri, a.g.e, s, 260.

²³ Allah'ın Velî isminin ne anlama geldiği konusunda bkz. Razî, Fahrüddin, *Şerhu Esmailahî'l-Hüsna*, Beyrut, 1990,s,300,335.

²⁴ Bakara,2/257;Araf,7/ 196.

²⁵ Bakara,2/257; Al-i İmran,3/68

²⁶ Al-i İmran,3/28.

²⁷ Tevbe,9/ 71.

²⁸ Bu konularla ilgili ayetler verdiğimiz bu örneklerle sınırlı olmayıp daha birçok âyet mevcuttur. Bu konudaki diğer ayetler ve Kur'an'da velî kavramının kullanıldığı anlamlar için bkz. Rağıb el-İsfahani, *el-Müfredat*, (Thk Safvan Adnan Davudi) Beyrut 1992, s, 885.

²⁹ Kelam alimlerinin velî tarifleri için bkz. Cürcanî, a.g.e, s, 310; Taftazani Saduddin, *Şerhu'l-Akaid*, (Thk Ahmed Hicazi es-Seka), Kahire 1987, s, 92;Şerhu'l-Mekasid, (Thk Abdurrahman Ümeyra), Beyrut, Ts. V,72;Kemalettin el-Beyazi, *İşaretu'l-Meram an İbarati'l-İmam*, İstanbul 1985,s. 338; Aliyyu'l-Kari, *Şerhu'l-Emali*, İstanbul, Ts.s,23.

³⁰ Yunus,10/62

³¹ Yunus,10/63

nin verilebilmesi konusunda asgari ölçü, emirleri yapıp yasaklardan kaçarak farzları yerine getirmek suretiyle Allah'a yakınlaşmaktır. Azami ölçü ise Allah'a yakınlaştırması mümkün olan her şey ile O'na yakınlaşmaktır.³² Çünkü velînin kendisinde ibadet, gökle yerin buluşma noktası olmuştur. Böylece o, evreni içinde barındırır ve evren de onunla beraber ibadet eder.³³

Zemahşeri (ö.538/1144) ise velînin, velîlik derecesine ulaşmasında rol oynayan faktörün kerametlerden ziyade itaat ve takvası olduğunu, buna bir sonraki ayetin işaret ettiğini belirterek,³⁴ bu hususta belirleyici niteliğe parmak basmaktadır. Öte yandan en ilginç yorum ise Fahreddin er-Razi'nin (ö.606/1209) yorumudur. Zira o, velî kavramını türediği kelime bakımından da sözlüklerde rastlanılandan farklı anlamda ele almaktadır. Ona göre, bir şeyin *vely'i* kendisine yakın olanıdır. Allah'a yakınlık zaman, mekân ve cihet bakımından olamaz. O'na yakınlık, kalb ve ma'rifet nuru içinde istiğrakla gerçekleşir. Bu durumda kul gördüğünde Allah'ın kudretinin delillerini görür; işittiğinde, Allah'ın ayetlerini duyar; konuştuğunda, Allah'ın kudretini metheder; hareket ederse, Allah uğrunda hareket eder; çalışırsa Allah için çalışır. Böylece, Allah'a yakın olur, O'nun velîsi konumuna geçer.³⁵

Ayette, korku ve hüznün velîde bulunmayacağına zikredilmesiyle, Allah korkusunun velî üzerindeki tesirinin derecesine işaret olunmuştur. Zira onlarda Allah korkusu her korkuyu sildiği için başka korku kalmamıştır.³⁶

Velî kavramı tasavvuf literatürü içerisinde, zamanla ıstılah anlam kazanmış bir Kur'an kelimesidir. İlk devirden beri Kelâmî eserlerde bu kavramın ele alınıp incelenmesi, nübüvvet müessesesini ilgilendirmesi yönüyle olmuş ve "Velîlerin kerametleri haktır" ifadesini tekrarlamaktan öteye geçmemiştir. Velîler nebîye tabi olmakla birlikte toplumun yönlendirilmesi ve irşadında oldukça aktif bir rol oynamışlar,³⁷ daima saygı ve hürmete layık olmuşlardır. Velîlik ve velayet kavramları Harraz (ö. 286/899), Sehl et-Tusteri (ö.283/896) ve Hakim et-Tirmizi (ö. 320/932) 'nin bu konudaki denemelerini yazdıkları miladi

³² Alusî, a.g.e, XI,148.

³³ Seyyid Hüseyin Nasr, *İslamda Düşünce Ve Hayat*, (Çev: Fatih Tatlıhoğlu), İstanbul 1988, s, 296.

³⁴ Zemahşeri, *Keşşaf*, Beyrut 1983, II,243.

³⁵ Fahreddin Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, Mısır, 1938, XVII,126

³⁶ Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yayıncılık, İstanbul, Ts. IV,2731

³⁷ Anadolu'nun fethedilip İslamlaştırılmasında, maddi fetihten önce, Horasan erenlerinin irşad ve faaliyetleriyle manen fethedildiği ve bunun da fethi kolaylaştırdığı kabul edilen bir husustur. Bunu velîlerin kitleleri yönlendirmedeki başarılarına örnek göstermek mümkündür

dokuzuncu yüzyılın sonlarından bu yana, sûfiler arasında tartışılan en önemli konu olmuştur.³⁸ Velî kavramı, asırlarca bazı meseleleri de beraberinde getirmiştir. Söz konusu meseleleri mutasavvıfların hayat ve görüşlerinden bahseden eserlerde bulmak mümkündür. Velînin mümtaz şahsiyeti ve kerametlerinin, cemiyetin ilahi lideri olan nebînin şahsiyeti ve mucizeleriyle mukayesesine ve böylece her ikisinin de mevkilerinin tespitine lüzum hissettirmiş gözükmektedir.³⁹ Velînin mi yoksa peygamberin mi daha yüksek mertebede olduğu sorunu, Hakim et-Tirmizi (ö.320/932)'den beri tartışıla gelmiştir.⁴⁰

Aslında Kelam İlmini de ilgilendiren bu bahisler, sistematik tasavvuf kitaplarından önce Ebu Bekr eş-Şiblî (ö.334/945) gibi bazı mutasavvıfların sözlerinde kendine yer bulmuş, daha sonraları da Ebu Nasr es-Sarrac (ö.378/988) "*Kitabu'l-Lum'a*" da, Abdulkerim el Kuşeyri (ö.465/1072/ "*er-Risale*" de, el-Cami (ö.898/1492) "*Nefhatu'l-Ums*" da daha geniş bir yer bulmuştur.⁴¹ Yapılan bu karşılaştırmaların doğrudan doğruya nübüvvet müessesesinin derece ve mertebesiyle ilgili oluşu Kelam âlimlerini de harekete geçirmiş ve dokuzuncu yüzyıl sonrası Kelam âlimlerinin eserlerinde nübüvvet ve velayetin derecelerinin tespiti cihetine gidilmiştir.

Tasavvufta önemli bir yer işgal eden velî kavramı, hadislerde de kullanılmıştır. Rasullullah (sav) Hayırlıların kimler olduğunun sorulması üzerine "*Görüldüklerinde Allah hatıra gelen kimselerdir*"⁴² buyurmuştur. Yakınlarında bulunmak, halleri, duruş ve davranışları Allah'ı hatırlatır ki, Abdullah b. Abbas (ö.68/687) "semt ve hey'etleri" yerine "ihbat ve sekinet" yani duruş ve yürüyüşleri olarak tefsir etmektedir.⁴³ Diğer bir kutsi hadis ise velayetin şartlarını ve özelliklerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir: "*Kim benim bir velî kuluma düşmanlık ederse, ben ona karşı harp ilan ederim, kulum bana kendisine farz kıldığım şeylerden daha hoş bir şeyle yaklaşamaz. Kulumun bana olan yakınlığı nafilelerle devam eder ve ben de onu severim. Ben onu sevince de onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden bir şey isterse veririm. Benden kendisini bir şeyden korumamı isterse korurum.*"⁴⁴ Bazı hadislerde ise onların ahirette ulaşacakları makamdan bahsedilmiştir: "*Allah'ın kullarından birtakım insanlar vardır ki, pey-*

³⁸ Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, (Çev: Ender Gürol), İstanbul,1982,s,177.

³⁹ Ahmed Subhi Fırat, *İ.A,"Velî" Maddesi*, İstanbul 1986, XIII,290.

⁴⁰ Annemarie Schimmel, a.g.e, s,181.

⁴¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ahmed Subhi Fırat, a.g.md., 290.

⁴² İbn Mace, *Zühhd*, 4.Hadis No:4119

⁴³ Yazır, a.g.e, IV,2731.

⁴⁴ Buhari, *Rikak*, 38.

gamber ve şehit değillerdir ama kıyamet gününde Allah yanındaki makamlarından dolayı şehitler ve nebîler imrenerek bakacaklardır." Bunların kimler olduğunun sorulması üzerine de "Bunlar bir kavimdir ki, aralarında ne akrabalık, ne ticaret ve iş ilişkisi olmaksızın, Allah için birbirini severler. Vallahi yüzleri bir nur, kendileri nurdan minberler üzerindedirler. İnsanlar korktukları zaman bunlar korkmazlar, insanlar mahzun oldukları zaman bunlar hüzünlenmezler'"⁴⁵ buyrulmuştur.

Hadiste geçen "Allah'ın, velînin gören gözü, işiten kulağı" ibaresi, "Ben onların duyularını ve bütün azalarını korurum, bunları yaptıkları zaman Allah onlardan razı olur ve onlar da inayet altında olurlar. Ayrıca bu hadis velîlere hürmeti de gerekli kılmaktadır" şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁶ Bu noktaya kadar zikredilen ayet, hadis ve yorumların ışığında velînin "Allah'a inanan, bununla birlikte bütün davranış ve fiillerinde takvayı gözeten, farzların yanında nafileleri de yerine getiren Allah dostu" olduğunu söylemek doğru olur. O halde Allah'a iman eden ve mümin sıfatına kazanan herkesin velî olması lazım geldiği düşüncesinden hareketle velayet iki kategoride ele alınmıştır:

1.Velayet-i amme: Dinin emirlerinin farz ve vacipler dairesindeki toplamına, bu önemli emirlerin ifası için çalışmaya verilen isimdir ki, bunu öğrenmek ve tahsil etmek her mükellef üzerine vaciptir. Bunu yerine getiren herkes velayet kapsamına dâhil edilmiştir.⁴⁷ Bu anlayışın inananlar arasında ahlakî bir prensibin tesisinde önyak olduğunu, her insanın velî olabileceği ihtimalinden dolayı, insanlar arasında hüsnü zannın yerleşmesini sağladığını düşünüyoruz.

2.Velayet-i hasse: Farz ve vacip olan amelleri tam olarak yerine getirmeye çalışmakla birlikte, Kur'an'ın zikir ve tefekkür konusundaki emirlerine sarılarak, ayakta, oturarak ve yanları üzerine yattıklarında bile zikir ve fikir uyanıklığına ermiş, murakabeden gafil olmayan, bütün ibadetlerinde "*ihsan*" seviyesine ulaşmış kişilerin halidir. Bu derece *kurb* ve *huzur* derecesidir.⁴⁸ Zaten velî'yi "*şuhut*" ve "*kurbiyet*" derecesine ulaştıracak olan "*takva*", "insanı Hakk'tan alıkoyan her şeyden temizlenmesi ve tamamen Hakk'a yönelmesi" ile ifade edilmiştir.⁴⁹

⁴⁵ Hakim, *el-Müstedrek*, IV,170; Ayrici Bkz. Alusi, a.g.e, XI,150; Yazır, a.g.e, IV,2731.

⁴⁶ Alusi, a.g.e, XI,149.

⁴⁷ Abd el-Bari en-Nedvi, *Tasavvuf ve Hayat*, (Çev: Mustafa Ateş), İstanbul 1974, s. 272; Hasan Kamil Yılmaz, "*Velayet ve Velî*", *Altınoluk Dergisi*, Sayı 114, Yıl 1995, s, 32; Süleyman Ulu- dağ, a.g.e, s, 518.

⁴⁸ en-Nedvi, a.g.e, s, 2672; Hasan Kamil Yılmaz, a.g.mk. s, 32.

⁴⁹ Alusi, a.g.e, XI,148.

Hiçbir velî, peygamberler gibi ma'sum değildir, bu konuda söylenebilecek nihai söz, onların mahfuz oluşlarıdır ki mutasavvıflar da bunu ifade etmişlerdir. Hatta Kuşeyrî (ö.465/1072), bunu velîliğin şartlarından biri olarak kabul etmektedir.⁵⁰ Peygamberlerin, Allah'ın denetim ve kontrolü altında oldukları konusunda bütün Müslümanlar müttefikdir. Ancak velînin mahfuz oluşu ne anlama gelmektedir? Bu konu da Müslümanlar müttefik değildir. Bunun anlamı: "Velînin günah işlemesi de mümkün olmakla birlikte, günahın onlardan sudur etmeyeceği veya işledikleri günahlarda ısrar etmeyişleri" şeklinde anlaşılmaktadır. "*Günah işlemesi mümkün olmakla birlikte*" kaydının konulması ismet sıfatından ayırmak içindir⁵¹ demekle velîlerin de günah işlemeyeceğini anlatmak istemiştir. Oysa peygamberler bile "*zelle*"⁵² işlemişlerdir. Melekler hariç insan ve cinlerin hepsinde günah işleme ihtimali varken velîlerin hiç günah işlemeyeceği düşüncesinin doğru olmadığı düşüncesindeyim.

Mutasavvıflar arasında velînin, velî olduğunu bilip bilmeyeceği konusunda da ihtilaf vuku bulmuş, bazıları bunun bilinmeyeceğini zira akıbetin hüsnü hatimeye bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Kendisinden keramet zuhur etse de bunun bir mekr-i ilahi ve bir istidrac olması ihtimali dahilindedir bu nedenle bu görüşte olanlar hüsnü hatimeyi de velîliğin şartlarından saymışlardır. Hiç kimse akıbetinin ne olacağını bilemeyeceğine göre velî olanın da velî olduğunu bilemeyeceğini belirtmişlerdir. Bu konuda diğer bir görüş, velînin, velî olduğunu bilmesinin caiz olduğu yönündedir. Çünkü Allah'ın onlara akıbetinin güzelliğini bildirmiş olması da mümkündür. Aşere-i mübeşşerenin durumu buna delildir. Çünkü Ashab-ı Kiramdan olan bu on sahabe Allah Rasulü tarafından cennetle müjdelenmişlerdir. Onlar hayatlarında bunu bilebildiklerine göre, daha sonrakilerinin de hayatlarında velî olduklarını bilmeleri caizdir.⁵³ Kuşeyri'ye göre, "*hüsnü hatime*" velayetin şartlarından biri değildir. Caiz olan, içinde yaşamış olduğu anda gerçekten velî oluşudur. Sonuçta hali değişebilir. Ancak bir keramet olarak akıbetinin güzelliğini de bilmesi caizdir⁵⁴ demektir.

Oysa Hz. Peygamber, Allah'tan aldığı vahyin dışında ileri yönelik bir şey bilemeyeceğini belirtmektedir.⁵⁵ Aşere-i mübeşşere meselesi de tam te'yid edil-

⁵⁰Kuşeyri, a.g.e, s, 260.

⁵¹ Kuşeyri, a.g.e, s, 359; Alusi, a.g.e, XI,148.

⁵² Bakara,2/36.

⁵³ Kuşeyri, a.g.e, s, 261; Hasan Kamil Yılmaz, a.g.mk, s, 33.

⁵⁴ Kuşeyri, a.g.e, s, 261.

⁵⁵ Ahkaf,46/9

miş bir durum değildir. Dolayısıyla mutasavvıfların bu görüşleri doğrulanmaya muhtaçtır ve gerçeği yansıtmadığı kanaatini taşıyorum.

C) Hatemiyet Meselesi

1.Hatm-i Nübüvvet (Nübüvvetin Sona Ermesi):

Şüphesiz Hz. Muhammed'in son peygamber oluşuna dair deliller hem tarihte hem de getirdiği dinin mahiyet ve içeriğinde bulunmaktadır. Bu deliller herkesin anlayışına, anlamak istemesindeki samimiyetine ve objektif bir tutum takınmasına göre değişir.⁵⁶ Biz de kısaca, Hz. Muhammed'in niçin son peygamber olduğu sorusuna cevap olarak Kur'an'dan çıkardığımız bazı delilleri sunmaya çalışacağız.

Hz. Muhammed, son peygamber olmasıyla beraber peygamberlik kurumu, kurum olarak tarihe mal olmuştur. Kur'an'ı Kerim'de peygamberlik kurumunun Hz. Muhammed ile son bulduğunu açıkça ifade eden sadece bir ayet bulunmaktadır.⁵⁷ Ancak, dolaylı olarak işaret eden ayetlerin sayısı ise yorum farklarına göre kırk ile yüz arasında değişmektedir.⁵⁸

Kur'an'da açık bir şekilde peygamberliğin Hz. Muhammed ile sona erdiği, artık ondan başka peygamber gelmeyeceği, bundan sonra herhangi bir şahsın ortaya çıkıp peygamberlik iddiasında bulunmasının imkânsız olduğu ve böyle bir iddianın kabul edilemeyeceği, "*Muhammed sizin erkeklerinizden hiç birinin babası değildir. Allah'ın resulü ve nebîlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir,*"⁵⁹ ayetiyle vurgulanmıştır.

Yahudilerde ise peygamberlik, istisnalar olsa da, genellikle babadan oğula geçer ve bir sülale takip ederdi.⁶⁰ Dolayısıyla "Muhammed sizin erkeklerinizden hiç birinin babası değildir"⁶¹ cümlesi, onların yeni bir peygamber beklentisi içinde olmamaları gerektiğine dair bir işaret olarak algılanmıştır.⁶² Allah her şeyi bilendir" cümlesi de onun ilminin her şeyi kuşattığını, bu ilmin içinde Hz.

⁵⁶ Atay,a.g.e.s,185.

⁵⁷ Ahzab,33,40

⁵⁸ Daudi, Khalid Zaferullah, "*Hatm-i Nübüvvet, Literatür*", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), İstanbul, 1997, XVI, s, 479-484.

⁵⁹ Ahzab 33/40.

⁶⁰ Atay, s,189.

⁶¹ Ahzab 33/40.

⁶² Atay, s.189; Yurdagür, XVI, s. 478. Geniş bilgi için bk. er-Razi, Fahredd'ln, *Mefatihü'l-Ğayb*, Tahran, Ts. VI, s, 786-787.

Muhammed'den sonra hiçbir peygamberin gelmeyeceği bilgisinin de mevcut olduğu şeklinde anlaşılmıştır.⁶³

Bu ayette geçen ve "h-t-m" fiilinden türeyen "hatm" kelimesini, "hatem" veya "hatm" şeklinde okumak mümkündür, iki okuyuş tarzı da aynı anlama gelmektedir.⁶⁴ "Hatem" şeklinde okunursa, "bir şeyi kapayıp mühürlemek için kullanılan şey, mühür, sonuç", "hatim" şeklinde okunursa, "bir işi sona erdiren, mühürleyen" demektir.⁶⁵ Her iki okuyuşa göre Allah, Hz. Muhammed ile peygamberlik silsilesini sona erdirmiştir. Bununla beraber o, kendinden önceki bütün peygamberleri tasdik eden ve belgeleyen ilahi mühürdür.⁶⁶

Bağdadi, "Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul eden kimse, dolayısıyla onun nebîlerin ve resullerin sonuncusu olduğunu da kabul eder; onun nebî ve resullerin sonuncusu olduğunu kabul eden kimse, onun getirdiği dinin ebediliğini de kabul eder"⁶⁷ demektir. Yine o, yukarıdaki ayetin Hz. Muhammed'in, peygamberlerin sonuncusu olduğuna apaçık bir delil olduğunu ve bunun aynı zamanda onun tebliğinin evrensel boyutunu da içerdiğini belirtmektedir.⁶⁸ "Hatemü'n-nebîyyin" tamlaması hüküm bakımından, öncelikle Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu, onun peygamberliğini ispat ettiğini; ikinci olarak da "nebî" ve "resul"lerin sonuncusu olduğunu⁶⁹ ve ondan sonra herhangi bir kimsenin peygamber vasfına haiz olarak gönderilmeyeceğini⁷⁰ gösterir.

⁶³ el-Mesir, Muhammed Seyyid Ahmed, *fi'n-Nuri'l-Akideti'l-İslamiyye*, Kahire, 1990, s. 377.

⁶⁴ el-Cevheri, İsmail b. Hammad, *es-Sihhah* (Thk. Ahmed Abdülgaffar Attar), Beyrut, 1984, s. 1908. Ayette geçen ve Asım kıraatına göre "hatem" olarak okunan kelime çoğunluğun kıraatına göre "hatim" olarak okunmaktadır. Müfessirlere göre her iki okuyuşta kelime, "peygamberlerin sonuncusu" manasına geldiği belirtilmektedir (Yurdagür, Metin, "Hatm-i Nübüvvet", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA) İstanbul 1997, XVI, s. 1781).

⁶⁵ Bkz. İbn Düreyd, Ebu Bekr Muhammed b. el-Huseyn, *Kitabu Cevhereti'l-Lüğa*, Beyrut 1987, I, s. 389; Cevheri, s. 1908; ez-Zebidi, Muhammed Murtaza, *Tacü'l-Arus*, Beyrut 1994, s. 1414.

⁶⁶ İbn Düreyd, I, s. 389; İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut, Trs, XII, s. 164; el-Mevdudi, Ebu'l-A'la, *Kadıyanilik Nedir?* (Çev. Ahsen Batur), İstanbul 1975, s. 161.

⁶⁷ el-Bağdadi, Ebu Mansur Abdülkahir, *Usulu'd-Din*, Beyrut 1981, s. 162. Ayrıca bk. Et-Taftazani, Sa'duddin Mes'ud b. Ömer, *Şerhu'l-Makasid* (thk. Abdurrahman Umayra), Beyrut 1989, V, s. 46.

⁶⁸ Bağdadi, *Usulu'd-Din*, s. 162.

⁶⁹ ed-Deyyani, Muhammed Fevzi, *Cemal ala'l-Celal*, İstanbul 1257, s. 355.

⁷⁰ el-Alusî, *Rulhu'l-Meani*, XXII, s. 34.

Hız. Muhammed'in son peygamber olduğu inancı kadar, İslam'ın son din ve bu dinin tamamlanmış olduğuna dair delillerin mevcudiyeti önem arz etmektedir. Bunlarla ilgili deliller Kur'an'ın bildirmesiyle sabittir. *"Bugün sizin dininizi kemale erdirdim, size olan nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'a razı oldum."*⁷¹ Tamamlama anlamında *"ekmeltü"* kelimesi kullanılmıştır. Bu da "mükemmel kıldım" demektir. Mükemmel olan bir şeyde eğrilik, yanlışlık, eksiklik vs. olmaz. Dolayısıyla din Allah tarafından tam ve mükemmel hale getirilmiş ve Kur'an'da bunun çerçevesi ve muhtevası tam anlamıyla verilmiştir.⁷² Ayette dinin Allah'a izafe edilmesi, dinin kurucusunun Allah olduğuna delildir. Yine dinin itikadî, ahlakî ve amelî yönünden tamamlandığını bildiren Allah'tır. "Size olan nimetimi tamamladım" cümlesindeki nimet kelimesi örfteki karşılığı ile değil, burada dinin ve hükümlerinin tamamlanması yani *"Nimet-i İslam"* şeklinde anlaşılmalıdır. Başka bir ifade ile, ayette geçen nimetten kasıt, Hız. Muhammed'in tebliğ ettiği İslam dinidir.⁷³ Ayrıca İslam dini de, insanlar için bir nimettir. Bunun delili de yine Allah'ın, "sizin için din olarak İslam'a razı oldum" cümlesidir. Dolayısıyla İslâm'ın son din olması onun tebliğcisinin de son peygamber olmasını gerektirir.⁷⁴

Hız. İbrahim, Kâ'be'yi inşa ederken, *"Rabbimiz, onlara kendi içlerinden, senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara Kitabı ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder"*⁷⁵ şeklinde duada bulunduğu, bunun da, Hız. İsa ile İsrail oğullarından nübüvvetin son bulması ve Hız. İbrahim'in oğlu Hız. İsmail'in soyundan peygamberlik kurumunun sonlandırılacak bir peygamberin geleceği anlamına geldiği belirtilmektedir.⁷⁶

İsrail oğullarının son peygamberi olan Hız. İsa, kendisinden sonra gelecek peygamberin isminin Ahmet olduğunu müjdelemiştir⁷⁷ ve sıfatını zikretmiştir.⁷⁸ Hız. Peygamber'in de: *"Ben İbrahim'in duası ve İsa'nın müjdesiyim"*⁷⁹ demesi

⁷¹ Maide 5/3.

⁷² Yakıt, İsmail, "Hız. Peygamber'in Dindeki Konumu", *III Kutlu Doğum Sempozyumu*, Isparta,2000. s,13.

⁷³ F.Razi,Mefatih, III, s,529.

⁷⁴ Bkz. Al-i İmran, 3/85.

⁷⁵ Bakara 2/129. Bu ayette söz konusu edilen Resulün Hız. Peygamber olduğunu destekleyen diğer bazı ayetler şunlardır: Bakara 2/125; Al-i İmran 3/164; Tevbe 9/128; Cuma,62/2.

⁷⁶ İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, *Kasasu 'i-Enbiya* (Thk. Abdulkadir Ahmet Ata), Beyrut, trs, s, 418.

⁷⁷ Bkz. Saf 61/6.

⁷⁸ Bkz. Bakara 2/146; A'raf,7/157

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, s, 127-128.

Hız. İbrahim'in duasıyla Hız. Peygamber'e işaret ettiği tarzındaki görüş desteklenmiş olmaktadır.

Hız. Muhammed'in son peygamber olduğuna dair başka bir delil de, ona gelen Kur'an vahyinin muhafaza edilmiş olmasıdır. Kur'an'ın korunmuşluğunun sebebi, öncelikle Allah'ın onu kıyamete kadar korumaya söz vermiş olmasıdır.⁸⁰ Diğer taraftan başta Hız. Peygamber olmak üzere, İslâm toplumunun da çeşitli beşeri önlemlerle Kur'an'a karşı görevini yerine getirmiş olmalarıdır. Zira Allah, Kur'an'ı indirdikten sonra, kitabını peygamberine ve ona inananlara emanet etmiştir. Hız. Peygamber ve ona inananlar da bu emanete sahip çıkarak ona karşı görevlerini tam olarak yerine getirmişlerdir.⁸¹ Böylece Hız. Peygamber'in tebliğ ettiği vahiy kaybolmamış, tahrife uğramamış ve aslı değişmemiştir.⁸²

2-Hatm-i Velayet Teorisi Velayet İle Nübüvvet Arasındaki Fark

Nübüvvet makamında bulunan bir peygamberin, her zaman için, her şeyden münezze olan aşkın bir varlıkla ilişki içerisinde bulunmasının yanında, bu ilişkinin tesisinde aracı konumunda bulunan vahiy meleği ile de müşerref olmaktadır. Bütün kurum ve kuruluşlarıyla birlikte iflas etmiş bulunan bir toplumun yeniden ıslah ve yapılandırılmasını çok kısa başarabilmektedir. Ulaştığı bu başarı onu, hiç şüphesiz derece ve makam itibarıyla hiçbir kişi ve kurumla karşılaştırılması mümkün olmayacak bir payenin sahibi yapmaktadır. Bu nedenle ilk dönem kelim âlimlerimiz böyle bir derecelendirme ve karşılaştırma yapma gereğini duymamışlardır.

Ancak özellikle miladi dokuzuncu asırdan itibaren bazı mutasavvıfların, mübüvvet-velayet, keramet-mucize gibi konular arasında bir takım mahiyet benzerlikleri görerek karşılaştırmalar yapmaları üzerine, sonraki kelim eserlerinde de nübüvvet ve velayetin derecelerinden bahsedilerek bir durum tespiti ne gidilmiştir. Hâkim et-Tirmizi (ö.320/932)'nin velayet konusunu ele alıp işleyerek, nübüvvet ile yaptığı karşılaştırmalardan sonra Muhyiddin İbn arabî (ö.638/1240)'de de bu türden karşılaştırmaları görmekteyiz.

İbn arabî Hız. Peygamber (sav)'in son nebî oluşuna karşılık velîlerin de sonuncusunun bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre, "Tanrı hakkındaki bilginin en yüce mertebesi, peygamberlerin ve velîlerin sonuncusuna verilmiştir. Bu ilmi, nebî ve resullerden görebilenler ancak son peygamberin ışığıyla

⁸⁰ Bkz. Hicr 15/9. Ayrıca bk. Maide,5/67

⁸¹ Elik, Hasan, *Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine*, s,157.

⁸² Bkz. Abduh, Muhammed, *Risaletu't-Tevhid*, s.169.

görürler. Velîlerden görebilenler ise onun mirasçısı olan son velînin kandilinden müşahade ederler. Hatta o hali ne zaman müşahade etseler ancak hatem-i velayet kandilinin ışığıyla görürler".⁸³ Bu izahıyla İbn arabî, meseleye bilgi teorisi açısından yaklaşmakta ve bu açıdan nebî ile velî arasında benzerlik görmektedir. Velayeti daha genel bir manada ele alan İbn arabî, nübüvveti velayet içerisinde hususi bir derece olarak görmektedir. Bunu onun şu görüşleri de teyid etmektedir: "Çünkü resullük ve nebîlik, yani şeriat kurma keyfiyeti sona ermiştir. Velîlik asla sona ermeyecektir. Kitap ile gönderilen peygamberler aynı zamanda velîlerden olduklarından, bahsettiğimiz ilmi ancak hatem-i evliyanın ışığından alırlar. Her ne kadar hatem-i evliya hükümde son peygamberin şeriatına bağlı ise de bu onun mertebesine eksiklik vermez. Bu nedenle hatem-i evliya olan zat bir cihetten yüksek, diğer bir cihetten ise geri sayılır."⁸⁴

İbn Arabî'nin son velîye vermiş olduğu fonksiyon, velînin bulunduğu konum itibarıyla son peygamber ile benzerlik arz etse de hükümde ona tabi olduğunu söyleyerek, onun tabi durumunda olduğunu vurgulamakta ve eserinin bir başka yerinde bu hususu işlemektedir. Bu itibarla resullerin sonuncusu hem velî, hem nebî, hem de resuldür. Hatem-i evliya ise, irfanı aslından alan bir varistir. Mertebeleri müşahade eder, şefaet kapısını açmak hususunda insanların efendisi, cemaatin lideri olan Hz. Muhammed'in faziletlerinden bir fazilet örneğidir."⁸⁵

İbn 'Arabî'ye göre velîlik sıfatı umumi, geniş bir mana taşır. Bunun için velîlik son bulmamıştır. Çünkü bu sıfat hem nebîde ve hem nebî olmayanda bulunur.⁸⁶ Bu durumda nübüvvet, velayetin hususi bir tezahürü olmaktadır. Zira her nebî velîdir, ancak her velî nebî değildir.⁸⁷ İbn Arabî'nin bu tespiti doğru bir tespittir. Velî kavramı daha genel ve kapsamlı bir kavramdır. Çünkü Allah'a inanan ve mümin olma özelliğini kazanmış herkesin velî olabilme ihtimali mevcuttur. Nübüvvet ise, velayet içerisinde hususi bir mertebe olması bir yana, aynı zamanda ulaşılması insanın iradesine bağlı olmayıp Allah'ın iradesine bağlı olduğu için hem erişilmez ve hem hepsinden yüce bir mertebedir.

⁸³ Muhyiddin İbn arabî, *Fususul-Hikem*, (Çev: Nuri Genç Osman), M.E.B.Y, İstanbul 1992, s,44.

⁸⁴ İbn 'Arabi, a.g.e, s, 84.

⁸⁵ İbn arabî,a.g.e, s, 47.

⁸⁶ İbn arabî,a.g.e, s, 176.

⁸⁷ Ahmet Subhi Furat, İ.A, Velî,maddesi,XIII,291. Kelamcılarımızdan Muhammed Ali Ebu'l-İzz de nübüvveti velayetten daha hususi görmekte ve bunu "risaletin nübüvvetten daha hususi" oluşuna benzetmektedir. Bkz. Ebu'l-İzz, *Şerhu't-Tahaviyye fi Akideti's-Selefiyye*, Beyrut 1988, s, 334.

İbn Arabî nübüvvetin sona ermesi ve velayetin devam etmesi, Allah'ın kendisini velî adıyla isimlendirip nebî ve resül adlarıyla adlandırmaması nedeniyle velayeti nübüvvetten üstün görmektedir.⁸⁸ Ancak bu üstünlüğü mutlak manada ele almamakta ve şu görüşleriyle kayıtlamaktadır. Nebînin hem âlim bir peygamber, hem de velî olması bakımından makam ve mertebesi, sadece resul ve şeriat sahibi olması bakımından işgal ettiği makamdaki ileri ve daha yücedir. Allah erlerinden birinin, (muhtemelen kendisini kast etmektedir) *'velîlik nübüvvetten üstündür'* dediğini veya ondan böyle bir rivayetin nakledildiğini duyarsan bil ki, o sadece bu hakikatı kastetmiştir der. Hatta onlardan birinin *'velî, nebî ve resulden üstündür'* dediğini de işitsen o bu sözle bir tek şahsı kast etmiştir. Çünkü o şahsın nebî ve resul olması dolayısıyla işgal ettiği makamdaki, velî olması yönüyle işgal ettiği mertebeye daha tam ve kâmilidir. Yoksa nebîye bağlı olan velî hiçbir zaman nebîden üstün değildir. Zira tabi olan kimse tabi olduğu şeyde asla metbuunu geçmez. Şu halde resulün ve şeriat sahibi nebînin sığınacağı makam velîlik makamıdır.⁸⁹ Böylece İbn Arabî, nebînin makamlarını birbiriyle karşılaştırmakta, nebînin velayetinin nübüvvetinden üstün olduğunu sarıh bir şekilde belirtmekte ve herhangi bir velînin derece bakımından tabi bulunduğu bir nebîyi asla geçemeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü ona göre, velayet peygamberin Hakk'a dönük yüzü, nübüvvet ise halka dönük yüzüdür. Ayrıca Allah'ın kendisini velî olarak isimlendirmesini,⁹⁰ delil göstererek velayetin O'nun sıfatı olduğunu belirtir.⁹¹ Buna dayanarak mutlak olarak velayetin nübüvvetten üstün olduğunu söylemek mümkün değildir.⁹² Çünkü İbn Arabî, bunu yaparken Allah'ın isimleriyle bağlantı kurmakta ve O'nun velî isminin son bulmayıp devam etmesinden velayetin de devam edeceği hükmünü çıkararak peygamberin velayetinin nübüvvetinden daha üstün olacağı sonucuna varmaktadır.

O halde İbn Arabî'nin "Velîyi nebîden üstün" gördüğüne dair görüşü nereden kaynaklanmaktadır? Kanaatimizce onun özellikle hatemu'l-evliya ile nebî arasında kurmuş olduğu benzerlik ve yapmış olduğu karşılaştırmalar böyle bir anlaşılma sebebiyet vermiştir. Hatta onun bu nevi karşılaştırmaları bu kadarla da sınırlı kalmamış ve bu görüşlerine şöyle bir temsille devam etmiştir: "Bir

⁸⁸ İbn 'Arabi, a.g.e, s, 177, 178

⁸⁹ İbn arabî, a.g.e, s,179.

⁹⁰ Bu hükme Kerimdeki Allah'ın kendisi için kullandığı "velî" kavramından hareketle varıyor. Bkz. Bakara,2/257; Al-i İmran,3/68; Ankebut,29/22.

⁹¹ Mu'tezile velayeti Allah'ın fiili olarak görmektedir. Bu konu için bkz. Eş'ari, Ebu'l-Hasen, *Makalatü'l-İslamiyyin*, (Thk Muhammed Abdulhamid), Beyrut, 1990, II/255.

⁹² Süleyman Uludağ, a.g.e, s, 218.

defasında peygamber efendimize nebîlik tuğladan yapılmış bir duvar olarak temsil olundu. O duvarda yalnız bir tuğla eksik idi. Hz. Peygamber de bu son tuğla oldu.⁹³ Şu kadar ki, Tanrı Resulünün buyurduğu gibi o, ancak eksik olan bu tuğladan başkasını görmedi. Hatimu'l-evliyaya gelince, onun için de bu rüya sahihtir. O da Hz. Peygambere temsil olunan şeyi görür. Duvarda eksik olan ve onun yerini tamamlayan tuğlanın birini altından diğerini ise gümüşten olduğunu görür. Gümüş olan tuğla Hatemu'l enbiya ile tamamlanırken, altın olan tuğlanın hatemu'l evliya ile tamamlandığı görüşünü savunmaktadır. Hatemu'l evliyanın onu iki tuğla görmesinin sebebi de zahirde son nebînin şeriatına tabi olmasıdır. Ona bağlılığının timsali ise gümüş tuğladır. Bu da zahirdir ve Allah'tan alır. İbnî Arabî, Hatemu'l evliyanın da ilmi, peygambere getiren meleklerle aynı kaynaktan yani doğrudan Allah'tan aldığını söyler.⁹⁴

İbn Arabî bu görüşleri ile kendi içerisinde çelişkiler yaşamaktadır. Çünkü taraftan hatm-i velayet teorisine velayetin de son bulunduğunu söylerken, diğer taraftan velî, Allah'ın isimlerden bir isim olduğu için devam ettiğini ileri sürmektedir. Öte yandan altın tuğla teorisine de kendisini peygamberden üstün görmektedir.

Kelam âlimleri ise, velayetin nübüvvetten üstün görülmesini kelam küfür olarak değerlendirilerek reddetmişlerdir.⁹⁵ Zira velî asla nebî derecesine yetiştirilemez. Bu nedenle de başkasının velayeti nübüvvetten asla üstün olmaz.⁹⁶ Bizzat İbn Arabî'yi ismen muhatap sayarak eleştiren ve tekfir eden Ebu'l-İzz, İbn Arabî ve benzerlerinin nübüvvetin sona ermesi ve velayetin sona ermemesi nedeniyle velayeti daha üstün gördüklerini, hatta bütün peygamberlerin tıpkı nübüvvet makamının berzahta resulün üstünde velînin altında bulunduğunu söyledikleri gibi velayetten müstefid olduklarını söylemişlerdir. İbn Arabî'nin bu konuda vermiş olduğu tuğla örneğini hatırlatan Ebu'l-İzz, kendisini altın tuğla ve resulü de gümüş tuğla konumunda gören, kendisini resulden daha faziletli görenin küfründen daha büyük küfür olmayacağını,⁹⁷ hatta nebîlerin Allah bilgisini son velînin mişkâtından alacağını söyleyerek, kendinin de son

⁹³ Buharî, *Menakib*, 16; Müslim, *Fedail*, 20-23; İbn Hanbel, *el-Müsned*, XII, 457.

⁹⁴ İbn Arabî, a.g.e, s, 45. IX, 345.

⁹⁵ İbn Hazm, a.g.e, IV, 20; Taftazani, *Şerhu'l- Mekasid*, V, 57; Aliyyu'l-Kari, *Şerhu Fıkhı'l-Ekber*, s, 183; Kemalettin el-Beyazi, a.g.e, s, 338.

⁹⁶ Kemalettin el-Beyazi, a.g.e, s, 338.

⁹⁷ Ebu'l-İzz, a.g.e, s, 335.

velî olduğunu söylemenin Firavun'un sözüne benzediğini ifade edip, tek bir nebînin bütün evliyadan daha üstün olduğunu belirtmektedir.⁹⁸

Konu ile ilgili ayet ve hadisler bakıldığında, ayetlerde velayetin üstünlüğüne delalet eden bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak yukarıdaki zikredilen hadislerden birinde geçen "Onlar ne nebî ve ne şehîd olmadıkları halde, Allah'ın yanındaki derecelerinden dolayı ona nebîler ve şehitler gıpta ederler" şeklindeki ibare, velayetin ulaşılan derece bakımından nübüvvetten üstün olduğunu gösteriyor gibi görünse de bu böyle değildir. Zira sözün söyleniş gayesi ve makamı ümmetini irşad ve teşviktir. Nebîlerin bu şekilde sıfatlandırılması, ümmetlerinin durumlarıyla uğraşmaktan dolayı peygamberlere arız olan endişelerden velîlerin uzak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu onların hüsnü hallerini temsil yoluyla beyandır. Ayrıca bu nebînin velayeti, nübüvvetinden üstündür şeklinde de yorumlanabilir olması bile mutlak olarak velayetin nübüvvetten üstünlüğünü göstermez.⁹⁹

"Nübüvvetin velayetten üstün oluşu" konusuna geniş yer ayıran Taftazani (ö. 793/1390), velayette kurbiyyet ve ihtisas manası var olması, nübüvvette ise halk ile Hakk arasında vasıtalık ve halkın maslahatını gözetmek anlamı mevcut olduğundan dolayı velayetin nübüvvetten üstün olduğunu iddia etmenin mümkün olmadığını belirterek, nebîden başkasının velayetinin nebîden hiçbir şekilde üstün olmayacağını açıkça ifade etmektedir. O, bu görüşünü şöyle izah etmektedir:

1. Peygamber velayet şerefine sahip olmakla birlikte, günahlardan korunmuş, açık naslarla kötü akibetten emin kılınmış, vahiyle ve melekle müşerref olmuş ve dünya ve ahiret işlerini tanzim için gönderilmiştir.

2. Nübüvvet Hakk'tan halka tebliğle ilgilidir. Bu kesin olarak velayetin kurbiyyet ve şerefini de ihtiva eder. Bu yönüyle nebî olmayan velînin mertebesinden geriye kalmaz. Zira velayetin nihai derecede mükemmelliği düşünülemez. Çünkü son derece mükemmel derecede bulunmanın alameti nübüvvet derecesine ulaşmakla mümkündür.¹⁰⁰

Bu görüşleriyle Taftazani, nebînin velînin vasıflarını taşıdığını, zira her nebînin aynı zamanda mükemmel derecede velî olduğunu belirtmekte ve daha sonra da nebînin velîde asla bulunmayan bazı özelliklerini zikrederek, nübüv-

⁹⁸ Alusi, a.g.e, XI,150.

⁹⁹ Alusi, a.g.e, XI,150.

¹⁰⁰ Taftazani, *Şerhu'l Mekasid*, V,77-78.

vetin velayet karşısındaki mutlak üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Diğer bazı kelamcılar da Taftazani'ye benzer fikirler ileri sürmektedirler¹⁰¹.

Nübüvvetin velayetten üstünlüğünün akli ve nakli olmak üzere iki yönden ispat edilebileceğini söyleyen Fahreddin er-Razi (ö.606/1209), nakli delil olarak Hz. Peygamber (sav)'in Hz. Ebu Bekir hakkındaki "*Vallahi nebîden sonra Hz. Ebu Bekir'den daha faziletli bir güneş ne doğmuş ve ne de batmıştır.*"¹⁰² Hadisi şerifini gösterir. Bu hadis Hz. Ebu Bekir'in nebî olmayan herkesten daha faziletli olduğunu göstermektedir. O, nebî olanların daha aşağısında bir mertebede bulunmaktadır. Bu ise nebîlerin hal olarak herkesten daha faziletli olduklarını göstermektedir.

Aklî delile gelince velî yalnız zatında kâmilidir. Nebî ise hem kâmil hem de kemale erdiricidir. Dolayısıyla nebînin daha üstün olduğu açıktır.¹⁰³

Bir mutasavvufun "*Hz. Muhammed (sav) Miraç'ta, göklerin en yükseğine, cennetin en yücesine ulaşmış geri döndü.*"¹⁰⁴ Allah'ın huzurunda yemin ederim ki, eğer öyle bir mertebeye ulaşmış olsaydım *asla geri dönmezdim.*" şeklindeki görüşünü nakleden Muhammed İkbal, bu örneği, nebîler ve velîlerin şuurunda mevcut psikolojik farka nüfuz edip bir tek cümle halinde bunu dile getiren, en isabetli cümle olarak değerlendirmektedir.

Zira mutasavvuf tevhidin iç huzurundan ayrıлып madde âlemine dönme-yi arzu etmez. Zorunlu olarak dönünce de, madde âlemine bu dönüş beşer için bir fayda sağlamaz. Oysaki nebî veya peygamberin dönüşü yaratıcı mahiyettedir. Peygamberler tarihe yön veren güçleri kontrol edip, bu suretle yeni bir gayeler dünyası kurmak amacıyla, geri döner ve kendini zamanın akışına bırakır. Velînin tevhit yolunda elde ettiği huzur son hedeftir. Halbuki peygamberde tevhit, insanın dünyasını tamamen değiştirecek şekilde ayarlanmıştır ve dünyayı sarsacak psikolojik güçler uyandırır.¹⁰⁵ Böylece İkbal, velîlerin tevhit denizinden elde edebildiği nihai noktayı ve nebînin bu konudaki üstünlüğüne işaret ederken, aynı zamanda nebî ile velî arasındaki psikolojik farka da işaret etmektedir.

¹⁰¹ Karşılaştırınız, Aliyyu'l-Kari, Ş. *Fıkhü'l-Ekber*, s, 182.

¹⁰² Heysemi, Nurettin Ali b. Ebi Bekr, *Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l Fevaid*, Beyrut, 1988, IX/44, ancak Heysemi bu ve buna benzer hadisleri zayıf olarak değerlendirmektedir.

¹⁰³ Razi, *Mealimu Usuli'd-Din, Kahire*, Ts. 101.

¹⁰⁴ "Çünkü peygamber Allah'ın kendisine vermiş olduğu vizyonu yerine getirmektedir. Geri dönüp Allah'ın iradesini ve İlahi olanı halkına anlatmaktadır" (Annemaria Schimmel, a.g.e, s, 180).

¹⁰⁵ Muhammed İkbal, a.g.e. s, 171-172.

Mutlak olarak velayetin nübüvvetten üstün olmayacağı konusunda fikir birliği içerisinde olan kelim âlimleri, hem velayet ve hem nübüvvet mertebesini kendisinde birleştirmiş olan nebîde, hangi makamın daha üstün olduğu konusunda susmayı tercih etmişlerdir.¹⁰⁶ Taftazani bu konuda mutasavvıfların görüşlerinin mutlak manada değil, "Nebînin velayet tarafının nübüvvetinden üstün" olduğunu şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmektedir.¹⁰⁷ Bu görüşüyle o, nebînin nübüvvetinin üstünlüğünü kabul etmekle birlikte, mutasavvıfların görüşlerinin bu şekilde sınırlandırılmasında bir sakınca görmemektedir.¹⁰⁸

Velî ile nebî hakkında mahiyetlerinin benzerliği itibarıyla bir durum tespitine ihtiyaç duyulan konulardan biride mucize ve keramet konusu olmuştur. Her türlü fiil ve hareketinde nebîye tabi olan velînin elinde kerametın zuhur edebileceğinin imkânı, Allah'ın kudretinin her şeye şamil oluşudur. Kerametın peygamberin mucizesi nevinden olması gibi, velînin iradesiyle olması da caizdir. Bunlara karşı çıkan kelimciler da bulunmaktadır. Bazı fırkalar bu noktadan hareketle, mucizeyle karıştığı, dolayısıyla nübüvveti ispat kapısının kapandığı gerekçesiyle kerameti kabul etmemişlerdir.¹⁰⁹ Kelamla ilgili eserlerde ikisi arasını ayıran birçok ayırıcı noktaya temas edilse de onlardan birçoğu keramette de bulunması caiz olması nedeniyle, bu konuda en ayırıcı nokta "nübüvvet iddiasının" keramette bulunmayışıdır. İşte bu, keramette bulunması asla caiz olmayan ve ikisi arasını kesin çizgiyle ayıran husus olmaktadır. Zira velî, nübüvvet iddia etmesi halinde velîlik bir tarafa, İslâm'dan bile çıkar.¹¹⁰

Nebî ve velîyi aydınlatan bilgi kaynağı olan vahiy ve ilham arasında da büyük ölçüde farklılıklar bulunmaktadır. Vahiy her türlü şek ve şüpheден uzak kesin bilgi kaynağı iken, ilhamın bilgi ifade edebilmesi için evhamdan uzak oluşunun bilinebilme şartı bulunmaktadır. Zira ilhamın kaynağı her zaman ilahi olmayabilir. Ayrıca vahiy herkese göre bilgi ifade etmesine rağmen, ilham sadece sınırlı kişiler için bilgi ifade etmektedir.

¹⁰⁶ Aliyyu'l-Kari, Ş. *Fıkhı'l-Ekber*, s, 183.

¹⁰⁷ Taftazani, *Şerhu'l Mekasid*, V,73

¹⁰⁸ Ahmed Subhi Furat, a.g.e., XIII,291; Aliyyu'l-Kari, Ş. *Fıkhı'l-Ekber*, s, 183.

¹⁰⁹ Kerameti kabul etmeyenlerin görüşleri için bkz. Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut, Tsz, s, 1,84; Bağdadi, *el-Fark*, s, 352; İbn Haldun, a.g.e, III,557; Nesefi, a.g.e, 1/0536; Cürcani, *Şerhu'l-Mevakif*, Mısır, 1907, VIII,288.

¹¹⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Adududdin el-İci, *el-Mevakif*, Beyrut, Tsz, s,370; Cürcani, *Şerhu'l-Mevakif*, VIII,288; Bağdadi, *Usulu'd-Din*, s, 184; Nesefi, a.g.e, 1,0536; K. Beyazi; a.g.e, s, 338; Aliyyu'l-Kari, Ş. *Fıkhı'l-Ekber*, s. 113; Aliyu'l Karî,Ş. Emali, s. 23; Ebu'l-İzz, a.g.e, s, 336.

SONUÇ

İslam'da peygamberliğin varlığı ve peygamberlik kurumu, büyük bir önem arz etmektedir. Kur'an'a göre, Hz.Adem ile başlayan ve Hz. Muhammed ile son bulan peygamberlik, İslam'ın temel inanç esaslarından biridir. Bütün Müslümanların ana bilgi kaynağı Kur'an'dır. Allah, Kur'an'da Hz. Muhammed ile nübüvvetin son bulduğunu bildirmekle, insanlığın kemal çağına varmış, akli olgunluğa ulaşmış, kendini tam idrak etmiş, âlemle münasebetini takviye ve tesis etmiş, hayatının sonuna kadar kendisini sevk ve idare eden esasların konulduğunu ilan etmiştir. Nübüvvetin son bulduğu görüşü beşerin dini ihtiyacını tatmin edecek en son dinin gelmiş olduğunu bildirmekle beraber, bunun Müslüman olduğunu ileri sürenlere bir imtiyaz değil, açıkça çok ciddi bir sorumluluk yüklemektedir.

Şu ana kadar verilen bilgi ve değerlendirmeler ışığında denilebilir ki, nübüvvet insanlık âleminde bir kutup ve bir mihverdir. Nübüvvet zincirinin son temsilcisi olan peygamberimiz (sav)'in zatında, Allah'ın emir ve iradesinin yansımaları olan vahiy ve vahiyle sulanıp yeşeren nübüvvet ağacının meyvelerinden biri de velîlerdir. Bu nedenle velînin kazanmış olduğu bütün üstün nitelik ve değerler, istifade ettikleri nübüvvet suyunun kaynağına olan yakınlıklarına bağlı olmaktadır. Kaynaktan temiz ve saf olarak çıkan suya daha sonra bulaşmış olan renklerden, ilk kaynağın sorumlu tutulması uygun olmayacaktır.

Velayet mertebesine ulaşmada, velînin dikkat etmesi gereken şeylerin başında, emir ve nehiylere tam bir teslimiyet, nefse muhalefet ve istikamet gelmektedir. Kısaca bunu "*takva*" olarak özetlemek mümkündür. Ulaşabildiği her makam ve derece kendi irade ve gayreti sonucu olup, bu ise tabi olduğu nebîyi tam bir samimiyetle takip etmekle olabilmektedir. Bu nedenle de velînin bulunduğu velayet makamı başta olmak üzere, nail olduğu bütün harikuladeliğeler nebîye tabi oluşunun bir neticesidir. Bu yönüyle de onda meydana gelen bütün üstün meziyet ve olağanüstülükler, nebîye tam bir ihlâsla tabi oluşunun bereket ve feyziyle gerçekleşmektedir. Buradan hareketle, velînin elinde zuhur eden kerametler, kelim âlimlerince tabi olduğu peygamberin mucizesi olarak değerlendirilmiştir. O halde velayetin varlığı, nübüvvet müessesesinin doğruluğunun canlı şahididir.

Bununla birlikte velînin ulaştığı olağan üstünlükler ile nebînin mucizesi, velîde nübüvvet iddiasının bulunmasıyla kesin çizgiyle ayrılır. Her ne kadar peygamberin mucizesi nevinden bir keramet zuhuru caiz görülürse de, nebîlik iddiası bulunmayışı nedeniyle mucize derecesine ulaşamamaktadır.

Toplumu yönlendirme ve yapılandırmada ifa ettikleri rol bakımından nebî gibi, velînin de tesiri olduğu inkâr edilemez. Ancak bir velî asla nebî derecesine ulaşamaz. Zira nebî, velînin sahip olduğu bütün üstün niteliklere sahip oluşunun yanında, meleği görüp vahiyle müşerref olma, büyük ve küçük günahlardan masum oluş gibi velîde bulunmayan hususiyetleri de bünyesinde barındırmaktadır. Velîlerin ulaşabildikleri son merteye, velînin tabi olduğu nebînin velayeti ile sınırlıdır. Zira bütün nebîler aynı zamanda mükemmel derecede birer velîdirler. Bu nedenle mutlak manada velayet nübüvvetten asla üstün olamaz. Bunu kabul ise kalamcılar tarafından küfür olarak değerlendirilmektedir. Ancak velayet ve nübüvveti kendisinde birleştiren bir nebînin, nübüvvetinin velayetinden üstün olduğu görüşünü benimseyen kalamcımızdan bazıları, bu konuda velayeti nübüvvetten üstün gören sofi anlayışı tamamen reddetmek yerine, bunun "*Nebînin velayeti nübüvvetinden daha üstündür*" şeklinde anlaşılmasını daha yeğ tutmuşlardır.

Hakim et-Tirmizî başta olmak üzere pek çok sofi "hatm-i nübüvvet" inancından hareket ederek, "hatm-i velayet" teorisini geliştirmişlerdir. Buna göre "hatm-i enbiya" olduğu gibi bir "hatmü'l-evliya" da olmalıdır. Zira velayet nübüvvetin batınıdır. Nübüvvetin zahiri dini hükümleri haber vermek, batını ise haber verilenleri bizzat yaşamak ve bu şekilde tasarrufta bulunmaktır. Her ne kadar tebliğ etme bakımından nübüvvetin zahiri tamamlanmışsa da ilahi kemalin yeryüzüne yansımaları olarak kabul edilen velîlerin tasarruf görevleri sürdüğünden nübüvvet velayet şeklinde devam etmektedir.

Ancak bu görüşe katılmak mümkün değildir. Zira bu din kıyamete kadar devam edecektir. Dolayısıyla hatm-i velayet teorisini hangi tarihte sonlandırılmış olduğunu kabul edersek edelim o tarihten sonra kimsenin velî olamayacağını kabullenmiş oluruz ki, bu doğru değildir. Bu görüşü kabul edenler kendi içlerinde de çelişki içerisindedir. Zira bir taraftan velî kavramını Allah'ın isimi olduğunu iddia etmek, öte taraftan da velayetin de son bulunduğunu söylemek Allah'ı da sınırlandırmak anlamına gelir. Bunun kabule şayan bir yönü olamaz.

KAYNAKÇA

- en-Nedvî**, Abd el-Bari, *Tasavvuf ve Hayat*, (Çev: Mustafa Ateş), İstanbul,1974.
- Abduh**, Muhammed, *Risaletü't-Tevhid*, Kahire 1960.
- Abdülbaki**, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'tini'l-Kerim*, İstanbul, 1984.
- Ahmed b. Hanbel**, *el-Müsned*, Muhakkik, Nasuru'd Din el-Elbanî, Beyrut,H.1400.
- Abdülhamid**, İrfan, *-Dirasat fi'l-Fırak ve 'l-Akaidi'l-İslamiyye*, Bağdad, 1967. *İslam 'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları* (Çev. M. Saim Yeprem), İstarnbul,1994.
- Abdülhamid**, Muhsin, *İslam 'a Yönelen Yıkıcı Hareketler* (Çev. M. Saim Yeprem-Hasan Gülec), Ankara, 1981.
- Ahmet Cevdet**, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarihu'l Hülefa* (haz. Mahir İz), İstanbul,1972.
- Aliyyu'l-Kari**, *Şerhu'l-Emali*, İstanbul, Ts.
- el-Alusi**, Ebu'l-Fadl Şahabüddin Muhammed el-Bağdadi, *Ruhu 'l-Meani fi Tejsfri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani*, Beyrut, Ts.
- Schimmel**, Annemarie, *Tasavvufun Boyutları*, (Çev: Ender Gürol), İstanbul,1982.
- Aslan**, Abdülgaffar, *Kur'an'da Vahiy*, Ankara, 2000.
- Atay**, Hüseyin, *İslam'ın İnanç Esasları*, Ankara, 1992.
- Aydın**, Mehmet, *İslam'ın Evrenselliği*, İstanbul, 2000.
- el-Bağdadi**, Ebu Mansur Abdülkahir, *el-Fark Beyne 'l-Fırak*, Beyrut, 1994; *Mezhepler Arasındaki Farklar* (Çev. Ethem Ruhi Fığlal), Ankara,1991.
- el-Bağdadi**, Ebu Mansur Abdülkahir, *Usulu'd-Din*, Beyrut, 1981.
- Baljon**, J.M.S, *Kur'an'ın Yorumunda Çağdaş Yönelimler* (Çev. Şaban Ali Düzgün), Ankara, 1994.
- Berki**, Şakir, "İslamiyet ve Sahte Dinler", *İslam*, Sayı:24, Mart Nisan, Ankara, 1959.
- Buharî**, Muhammed b. İsmail el-Buharî, *Sahihu'l Buharî*, Çağrı Yayınları, İstanbul,1992/1413
- el-Cevheri**, İsmail b. Hammad, *es-Sıhhah* (thk. Ahmed Abdülgaffar Attar), Beyrut, 1984.
- Cürcani**, Seyyid Şerif, *et-Ta'rifat*, (Thk Abdurrahman Ümeyra), Beyrut, 1987.
- Cürcani**, *Şerhu'l-Mevakif*, Mısır, 1907.
- Darimî**, Ebu Muhammed Abdullah,Abdurrahman ed-Darimî,ÇağrıYayınları, İstanbul,1992/1413.
- Daudi**, Khalid Zaferullah, "*Hatm-i Nübüvvet, Literatür*", *Türkiye Diyanetİslam Ansiklopedisi* (DİA), İstanbul, 1997.
- ed-Deyyani**, Muhammed Fevzi, *Cemal ala'l-Celill*, İstanbul, 1257.
- Draz**, Abdullah, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru* (Çev. Salih Akdemir), Ankara, 1983.
- Elik**, Hasan, *Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine*, İstanbul, 1998.

- Eş'ari**, Ebu'l-Hasen, *Makalatü'l-İslamiyyin*, (Thk. Muhammed Abdulhamid), Beyrut 1990
- Fazlur Rahman**, *Ana Konularıyla Kur 'an* (Çev. Alpaslan Açıkgenç), Ankara,1987.
- Ebu'l-İzz**, *Şerhu't-Tahaviyye fi Akideti's-Selefiyye*, Beyrut, 1988.
- Fığlalı**, Ethem Ruhi, *-Babilik ve Bahailik*, Ankara, 1994. *Kadıyanlık*, İzmir, 1986.
- Fırat**, Ahmed Subhi, İ.A, "*Velî*" *Maddesi*, İstanbul, 1986.
- el-Gazzali**, Ebu Hamid Muhammed, *-el-Munkız mine'd-Dalal*, İstanbul,1990; *Dalilletten Hidayete*,(Çev. A. Suphi Furat), İstanbul,1972.
- _____ *Fedihu'l-Batniyye* (thk. Abdurrahman Bedvl), Kahire, 1964.
- _____ *Batiniliğin İçyüzü* (Çev. Avni İlhan), Ankara, 1993.
- Firuzabadi**, Mecduddin Muhammed Yakub,Thk.Abdu'l Halik Seyyid AbdulHalik, *el-Kamusu'l-Muhit*, Daru'l İman, 2009/1430.
- Gölcük**, Şerafeddin-Toprak, Süleyman, *Ke1am*, Konya, 2001.
- Gündüz**, Şinasi, *Sabiiler: Son Gnostikler*, Ankara, 1995.
- el-Hakim**, Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, I-IV, Beyrut,1411/1990.
- Hamidullah**, Muhammed, *İslam Tarihine Giriş* (çev. Ruhi Özcan), İstanbul,1994.
- Heysemi**, Nurettin Ali b. Ebi Bkr, *Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l Fevaid*, Beyrut,1988.
- el-Isbahani**, Ebu Naim, *Delailu'n-Nübüvve* (Thk. M.R. Kal'aci-Abduberr Abbas), Beyrut, 1991.
- Muhyiddin İbn arabî**, *Fususul-Hikem*, (Çev: Nuri Gençosman), M.E.B.Y, İstanbul, 1992,
- İbn Düreyd**, Ebu Bekr Muhammed b. el-Huseyn, *Kitabu Cevhereti'l-Lüğa*, Beyrut, 1987.
- İbnu'l-Esir**, Ali b. Ebu'l-Kerem, *el-Kamil fi't-Tarih*, Beyrut,1995.
- İbn Kesir**, Ebu'l-Fida İsmail, *Kasasu'l-Enbiya* (Thk.Abdulkadir Ahmet Ata),Beyrut,ty.
- İbn Manzur**, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut, 2008.
- İbn Hacer** el-Heysemi, Nuruddin Ali b. Ebi Bekr, *Mecma'u'z-zeva'id ve Menbeu'l-fevaid*, Beyrut, 1408/ 1988.
- İbn Mace**, *Sünen*, Hafız Abdullah b.Muhammed b.Yezid,Çağrı Yayınları, İstanbul,1992/1413.
- İbn Meymun**, Musa el-Kurtubi, *Delaletü'l-Hairin* (Thk.Hüseyin Atay), Ankara, 1974.
- İkbal**, Muhammed, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, (Çev: Dr. N. Ahmet Asrar), Bir Yayıncılık, İstanbul, 1984.
- İkbal**, Muhammed, *Benlik ve Toplum* (Çev. Ali Yüksel), İstanbul,1996.
- Kadı Abdülcebbar**, *Şerhu Usul i 'l-Hamse*, Kahire, 1965.
- Kutluay**, Yaşar, *Tarihte ve Günümüzde İslam Mezhepleri*, Konya, 1968.
- Kemalettin** el-Beyazi, *İşaretü'l-Meram an İbarati'l-İmam*, İstanbul, 1985,
- Kurtubî**, Ebu Abdullah Muhammed b.Ahmed el-Ensarî el-Kurtubî,el-Cami'ul Ahkam'il Kur'an, Kahire,2012

- el-Kuşeyri**, Ebu'l-Kasım Abdulkerim b. Hevazin en-Neysaburi, *er-Risale*, Thk Ali Abdulhamid Baltacı). Beyrut, 1993.
- el-Lakkani** Abdüsselam b. İbrahim, *Şerhu Ceohereti't-Tevhid*, Mısır, 1955.Malik b. Enes,*el-Muavatta*,Çağrı Yayınları,İstanbul,1992/1413.
- el-Maturidi** Ebu'l Mansur Muhammed, *Kitabu't- Tevhid* (thk. Fetbullah Huleyf), İstanbul, 1979.
- el-Mesir**, Muhammed Seyyid Ahmed, *fi Nuri'l-Akideti'l-İslamiyye*, Kahire, 1990.
- el-Mevdudi**, Ebu'l-A'la, *Kadıyanilik Nedir?* (Çev. Ahsen Batur), İstanbul,1975.
- en-Nedvi**, Abd el-Bari, *Tasavvuf ve Hayat*, (Çev: Mustafa Ateş), İstanbul,1974
- Nesaî**, *Sünen*, Ebu Abdurrahman, Ahmed b.Şuayb, Çağrı Yayınları, İstanbul,1992/1413.
- Özcan**, Hanifi, *Maturidi'de Dini Çoğulculuk*, İstanbul, 1995.
- er-Razi**, Fahreddin, *Mefatihu 'l-Gayb*, Tahran, Ts.
- er-Razi**, Fahrudin, *Şerhu Esmailahi'l-Hüsna*, Beyrut, 1990.
- er-Razi**, *Mealimu Usuli'd-Din*, Kahire, Ts.
- el-İsfahani**, Rağıb, *el-Müfredat*, Thk Safvan Adnan Davudi) Beyrut, 1992,
- Reşid Rıza**, *el-Vahyül-Muhammedi*, Mısır, 1948.
- Sarıkaya**, M. Saffet, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Isparta, 2001.
- Nasr**, Seyyid Hüseyin, *İslamda Düşünce Ve Hayat*, (Çev: Fatih Tatlıhoğlu), İstanbul, 1988,
- Sinanoğlu**, Mustafa, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur 'an-ı Kerim 'de Nübüvvet* (basılmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal BilimlerEnstitüsü, İstanbul, 1995.
- eş-Şehristanî**, Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal* (thk. M. Seyyid Geylani),Beyrut,1975.
- et-Taberi**, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'l-Umem ve'l-Müluk*, Kahire, 2012/1433
- et-Taftazani**, Sa'düddin Mes'ud b. Ömer, *Şerhu 'l-Makdsid* (thk Abdurrahman Umayra), Beyrut, 1989.
- Taftazani**, Saduddin, *Şerhu'l-Akaid*, Thk Ahmed Hicazi es-Seka), Kahire, 1987.
- Tümer**, Günay-Küçük Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1993.
- Uludağ**, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1991
- Üçok**, Bahriye, *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler* (Hicri 7. -11. yıllar), Ankara, 1967.
- Watt**, W. Montgomery, *İslami Hareketler ve Modernlik* (Çev. Turan Koç), İstanbul, 1997.
- Wellhausen**, Julius, *İslam 'ın En Eski Tarihine Giriş* (Çev. Fikret Işıltan), İstanbul, 1960.
- Yakıt**, İsmail, "Hz. Peygamber'in Dindeki Konumu", III. Kutlu Doğum Sempozyumu, Isparta, 2000.
- Yavuz**, Salih Sabri, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, İstanbul, Ts.
- Yıldırım**, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*,Ankara, 2000.
- Yılmaz**, Hasan Kamil, "Velayet ve Velî", *Altınoluk Dergisi*, Sayı 114, Yıl 1995.

Yurdađür, Metin, "*Hatm-i Nübüvvet*", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1997.

Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yayıncılık, İstanbul, Ts.

Yüksel, Emrullah, *Kelam Dersleri*, Erzurum, 1986.

ez-Zebidi, Muhammed Murtaza, *Tacü'l-Arus*, Beyrut, 1994.

Zemahşeri, *Keşşaf*, Beyrut, 1983